

LODOVICO GONZAGA IMÁDSÁGOS KÖNYVE AZ IPARMŰVÉSZETI MÚZEUMBAN.

1903-ban az Iparművészeti Múzeum RADISICS Jenő szerencsés vásárlása folytán egy kis imakönyvnek jutott a birtokába, mely úgy történeti, mint művészi szempontból figyelmet érdemel. A szövegkezdő két lap alján (13 v és 14 r) egy-egy címert találunk. Az egyik a GONZAGA család címere (14 r), nagyon sérült, de világosan fölismerhető állapotban: a szív pajzs 2. és 4. mezejében a család ősi címere, a három fekete pólya arany lapon, az 1. és 3. mezőben fehér oroszán vörös alapon látható, mely 1365 óta IV. KÁROLY cseh király adományaképen szerepel a címerben. Mikor 1433-ban ZSIGMOND király császári hűbérré emelte Mantuát, az előbbi címert szív pajzsul egy pajzsra helyeztek, melyet vörös heraldikus kereszt oszt négy mezőre; ezek mindenikébe fekete sas van rajzolva. A kis imakönyv címerében a négy sas ki van kaparva vagy mosva, a címer többi részlete eléggé ép és világosan fölismerhető. Az elülső lap aljára (13 v) a HOHENZOLLERN család címere van festve, melynek 1. és 4. mezeje fehér, a 2. és 3. fekete. A két címer rendes szokás szerint a tulajdonosé és feleségéé, vagy a tulajdonosnőé és férjéé: itt is csak azt jelentheti. Ha a GONZAGÁK származási tábláját végignézzük, a XV. sz. második felében csak egy házasságot találunk, mely e két család tagjai között kötött, a két címer tehát minden kétséget kizáróan mutat rá egykori tulajdonosaira.

III. Lodovico GONZAGA — 1444 óta Mantua örgrófja — 1433-ban házasságot kötött HOHENZOLLERN Borbálával, János brandenburgi választófejedelem leányával, egy rendkívül művelt és tanult nővel. A renaissance ismerősei előtt ezek nem üres nevek. A mantuai udvar már Lodovico alatt találkozó helye a legkivá-

őbb humanistáknak és művészeknek; PLATINÁVAL, GUARINOVAL, FILELFOVAL élénk összeköttetésben állott; Andrea MANTEGNA életének egyik legfontosabb művét a mantuai kastélyban levő Camera degli Sposi pompás freskó díszét Lodovico szolgálatában alkotta, Leone Battista ALBERTI, DONATELLO stb. is dolgoztak a számára.

A GONZAGÁK könyvtára már 1407 óta nagy hírnek örvendett és Lodovico élénk művészi érdeklődése mellett nem csodálhatjuk, ha mindennapi imakönyvétől is megkivánta, hogy művészi becsű legyen. A kis kódex díszítése tipikusan firenzei, erre az iskolára különösen jellemző a lapszélek ornamentikája, mely könnyed, finom levélindázatot mutat derült színű tarka virágokkal, melyek közé puttók, őzikek és madarak vannak kedvesen elszórva. A figurális részek, az apró kis jelenetekkel díszített mezőcskék tüzetes vizsgálata megengedi azonban, hogy pontosan meghatározhassuk nemcsak az iskolát, hanem a műhelyt is, melyben az imakönyv készült. A lapok karaktere minden tekintetben Francesco d'Antonio del CHERICO műhelyére vall, aki a firenzei miniaturfestészet egyik kimagasló alakja volt. Neve Magyarországon sem ismeretlen; MÁTYÁS király számára többek között egy pompás Psalteriumot festett, melyet ma a wolfenbütteli hgi könyvtárban őriznek (God. 39, aug. 4.). Ezenkívül foglalkoztatták a nápolyi udvar, az urbinói herceg és végül a MEDICIEK, kiknek kedvelt festője volt.¹ Ez a könyv szolgáltatja az első adatot arra, hogy a GONZAGÁKNAK is dolgozott. Ha ugyan a címerek kevésbé finom munkájából nem kell azt a következtetést levonnunk, hogy a kódex nem rendelésre készült, hanem a készen vett imakönyvbe később, Mantuában festették bele a tulajdonos címerét. Legrégibb művei, melyeknek keletkezési évét pontosan ismerjük, a firenzei S. M. del Fiore dómoperája számára készült antifonáriumok.

Egyik körülbelül egyidős egy kis imádságos könyv lord LEICESTER birtokában, Holkham Hallban. DOREZ szerint az imakönyv 1469-ben készülhetett Lorenzo MEDICI és Clarice ORSINI nászára, mert a könyv első két lapján e két család címere lát-

¹ P. d'ANCONA, La miniatura fiorentina, Firenze, 1914. p. 59—64.

ható.¹ Az Iparművészeti Múzeum kódexe és Lorenzo MEDICINEK ezen imakönyve között levő benső kapcsolat arra kényszerít, hogy a kettőt egyazon műhely termékeinek tartsuk.

Az ornamentika könnyű virágaival és folyondáraival ugyanaz és egyes motívumokban (őzikék, madarat fogó gyermekek, harcoló és ülő gyermekek) pontosan egyezik CHIERICO egyéb munkáival is.² A felfutó virágok között CHIERICONAK nagyon is ismert modora szerint — egy lap szélén akár háromszor is — különféle formájú, apró kis mezőkben megnyílnak szemünk előtt az új testamentum történetei, csodálatosan apró alakokkal, melyeket jóformán csak nagyítóval tudunk kivenni. A tulajdonképeni imakönyvet mind a két kódexben kalendárium előzi meg, hol minden hónaphoz a lap alján egy-egy kis medaillonban az arra a hora eső főfoglalkozás van festve. Igaz, hogy a témák ezekben — mint CHIERICO egyéb ilyen munkáiban is — hagyományosak, de az az egyezés, amely pl. április hónap képében a GONZAGA- és MEDICI-kódexekben a szemünkbe ötlük, nem tekinthető egyszerű hagyományokozta egyezésnek. A hagyomány ereje nem terjed ki az egyes formákra. A GONZAGA-kódexben jobbra lovagló sólyomvadászt látunk vadászkutyával, a MEDICI-kódexben az ifjú nemes bal felé léptet és három kutyája van. De a ló járása, a lovas tartása, ahogy egy kissé hátrahajlik és kezén ülő solymával beszél, mindez nem véletlen egyezés, itt sokkal közelebbi a kapcsolat. Noha az ornamentika színekben és formákban rendkívül gazdag és leleményes s az apró jelenetek elragadóan kedvesek, mégis — sajnos — az Iparművészeti Múzeum kódexét CHIERICO sajátkezü munkájának nem tarthatjuk, mert munkája egészben nem olyan finom és precíz, mint CHIERICOÉ. Mindamellett modora oly erős rokonságot mutat a mesterével, hogy föltétlenül annak közvetlen környezetében, műhelyében kellett készülnie.

CHIERICO egyéb munkáival is mutat egyezést a kódex, így a

¹ L. DOREZ, Les manuscrits à peintures de la Bibliothèque de Lord Leicester à Holkham Hall, Norfolk. Paris, 1908. p. 84—86 és LIII. tábla.

² P. d'ANCONA, Id. m. LXX. és LXXI. tábla.

109. v. lap félalakos prófétái feltűnően emlékeztetnek legkorábbi munkájának, a firenzei dóm számára 1463—81-ben készült antifonáriumnak prófétáira,¹ a mezők elosztását nézve és ornamentális tekintetben legközelebb áll. hozzá egy *Breviarium fratrum minorum*, mely szintén CHIERICO korábbi idejéből való² és főleg egy imakönyv a vatikáni könyvtárban (Cod. Barber. Lat. 382.), melynek két első lapján a CAPPONI és GINORI címert ismerték fel.³ A kalendáriumot követő első lapja a kódexnek az Angyali üdvözlötet ábrázolja, hol az angyal egész alakja, mozdulata, feje sokkal gondosabb, sokkal finomabb eredetije a GONZAGA-imakönyv 13. v. lapján levő Annunciáció angyalának.

Mindezen művek összefüggése általában CHIERICO első korszakába utalja a kis kódexet. MILANESI⁴ kimutatta, hogy CHIERICO már ezen első idejében, a dómopera antifonariumainak festésénél sem egymaga dolgozott és pontosan rámutat azon lapokra, melyeket Zanobi STROZZI és más, ismeretlen tanítványok és segédek kezemunkájának tart. Paolo d'ANCONA is, Francesco d'Antonio műveinek pontos vizsgálatánál több olyanra akadt, melyek szintén csak műhelymunkák, így a Laurenziana *Claudianae Carmina Anepigrapha* (Plut. 33, 3.), a Laurenziana *Caesaris Commentaria* (Plut. 68, 14.), a modenai Bibliotheca Estense Korvin-kódexe (*Origenis Homiliae*, Cod. 458.) és a vatikáni könyvtár *S. Hieronymi et Didymi Opera quaedam* c. munkája. (Cod. Urb. lat. 52.)⁵

Pontosabb időmeghatározást a LEICESTER-féle MEDICI-kódex és Lodovico GONZAGA életrajzi adatai szolgáltatnak. Lorenzo MEDICI esküvője 1469. jún. 4-én volt, a könyv tehát előbb nem készülhetett, s ha most már nem is akarjuk a két címerből DOREZVAL azt a következtetést levonni, hogy a könyv épen a nász alkalmából készült, mégis 1488 után nem készülhetett, mert akkor

¹ P. d'ANCONA, Id. m. LXX. tábla. Laurenziana. Cod. Edili. 151. F. 1.

² P. d'ANCONA, Di alcuni codici miniati di scuola fiorentina. La Bibliofilia. 1908. p. 45.

³ P. d'ANCONA, La miniatura fiorentina. LXXIV. tábla.

⁴ G. MILANESI, Storia della miniatura italiana. (Vasari Le Monnier-féle kiadása. VI. kötet.) Firenze, 1850. p. 248—258.

⁵ P. d'ANCONA, Id. m. II. k. 790, 795, 814, 831.

Clarise ORSINI meghalt. Kapjuk tehát a két határszámot: 1469—1488. Minthogy a MEDICI-kódex aránytalanul díszesebb és CHERICO sajátkezű munkája, előbb kellett keletkeznie, mint a GONZAGA-kódexnek, mely csak a műhelyben készült, ezen munka felhasználásával, közvetlen utána. Lodovico GONZAGA 1478-ban bekövetkezett halálának évszáma a korhatárt még szűkebbre vonja: mind a két kódexre kapjuk tehát ezt a végső évszámot: 1469—1478. Előbbi megállapításaink, hogy a kódex képei meggyőzően egyeznek CHERICONAK épen első idejéből származó munkáival és az évszám, melyet számításaink alapján kaptunk, egymás erejét meglepő módon támogatják.

Az Iparművészeti Múzeum kódexe tehát: Lodovico GONZAGA és Brandenburgi Borbála imakönyve volt; készült 1469—1478-ban, Francesco d'Antonio del CHERICO firenzei miniátor műhelyében.

A kódex pontos leírása:

Officium Beatae Mariae Virginis, secundum consuetudinem romane curie. Latin, Pergament, 107×77 mm, 189 lap, 4°. Gondos olasz minuszkulák, miniatűrök, virágos lapszédíszek, iniciálék és egyszerű kék és vörös lapszélornamentika. XVI. századi barna bőrkötés kapcsokkal, a könyv második kötése. Ennél a második kötésnél a lapokat erősen körülvágták és a miniatűrök érzékenyen megsérültek. Aranymetszés.

Elől négy üres lap, elmosott tollpróbákkal, későbbi korból. 1' r—12' v kalendárium, melyben az ünnepek arany betűkkel vannak írva; a KL arany alapon eperszínű, kék, sárga és zöld színekkel.

1' r Január. Az alsó lapszélén levő medaillonban: előkelő úr eperszínű ruhában kandalló előtt ül és melegíti a kezét.

A lapot három oldalán tarka virágos keret díszíti, arany bogyókkal. Főszínek: sárga, kék, eperszín. Ugyanilyen módorú díszítmény a kalendárium 1 lapjának három szélén.

2' r Február. A medaillonban: Létrán álló ember felfutó szőlőt nyes.

3' r Március. « « Halászó ember.

4' r	Aprilis.	A medaillonban:	Sólyomvadászatra induló ifjú
5' r	Május.	«	Májusi játék. nemes.
6' r	Június.	«	Kaszáló mezei munkás.
7' r	Július.	«	Két cséplő mezei munkás.
8' r	Augusztus.	«	Fekvő beteget látogató orvos.
9' r	Szeptember.	«	Szőlőt taposó munkások.
10' r	Október.	«	A szőlőt hordókba rakó munkások.
11' r	November	«	Szántó-vető munkások.
12' r	December.	«	Disznóölés.

13' v Külön beillesztett lapon az Angyali üdvözlet. Mária ruhája eperszinű, palástja kék. A háttérben szürkés kék mennyezetes ágy zöld takaróval. Balról az angyal eperszinű ruhában, zöld szárnyakkal. Köröskörül gazdag keret, tarka virágokkal, melyek közé puttók, madarak és őzikek vannak elszórva, ezenkívül medaillonokba és négyszögű keretekbe kis jelenetek vannak festve. Fönn: a közepén négyszögű mezőben az Atyaisten félalakja, áldásra kinyújtott kezekkel. Tőle balra a sarokban medaillon Mária bemutatásával a templomban. Jobbra medaillon Mária és József eljegyzésével. A közepén: balra az Annunciációtól négyszögű mezőben a 12 éves Jézus a templomban; jobbra négyszögű mezőben Mária látogatása Erzsébetnél. Lenn: balra medaillonban a betlehemi gyermekgyilkosság, jobbra Jézus születése. A két jelenet között levő medaillonban a Hohenzollern címer látható, fölötte hegedülő angyal, babérmkoszorú és a címert szalagon tartó más két angyal.

14' r Kezdődik az Officium beatæ Mariæ virginis. Gazdag keret, mint a 13 v lapon. Fönn: a közepén ovális keretben a Madonna a gyermek Jézussal, balra medaillonban Joachimot kiűzik a templomból; jobbra az angyal hirül hozza Joachimnak, hogy gyermeke lesz. Lenn: balra medaillonban a Találkozás az aranykapunál; jobbra Mária születése; a közepén a Gonzaga címer, sérült állapotban. Eperszinű D iniciálé, Mária koronázásával.

- 27' v Ad laudes. Eperszinű D iniciále, benne kórusban éneklő fiú és férfi. Balra és fönn virágos lapszéldisztítés.
- 43' r Ad primam. Kék D iniciále, benne a Találkozás az aranykapunál, balra virágos lapszéldisztítés.
- 49' v Ad tertiam. Kék D iniciále, benne Ker. szent János születése. Balra és fenn lapszéldisztítés, lenn Ker. szent János félalakjával.
- 55' v Ad sextam. Kék D iniciále, benne az Üdvözet a pásztoroknak. Balra és fönn lapszéldisztítés.
- 61' r Ad nonam. Kék D iniciále, benne Mária és Anna fürdetik a Jézus-gyermecket. Balra és fönn lapszéldisztítés.
- 66' v Ad vespervas. Eperszinű D iniciále, benne a Szentháromság. Fönn és balra virágos lapszéldisztítés.
- 75' r Ad completorium. Kék C iniciále, benne a dicsőséges Szűz imádkozó egész alakja. Balra és fönn lapszéldisztítés.
- 109' v Külön beillesztett lapon a Bűnbeesés, a háttérben a kiüzetéssel. (Nagyon elkenve.) Köröskörül gazdag lapszéldisztítés gyerekekkel, madarakkal, őzekkel, halálfejekkel. A négy sarokban medaillonok prófétákkal, kezükben mondatszalagon: MEMENTO MORI. Az 1. és 4. halálfejet tart a kezében.
- 110' r Kezdődik az Officium mortuorum. Gazdag virágos lapszélderet, mely két oldalt halálfejekken nyugvó vázából indul ki. Fönn: balra medaillonban Jézus feltámaszt egy halottat; jobbra föltámasztja Jairus leányát. Lenn: a középben Lázár föltámasztása. Eperszinű D iniciále, benne: szent Macarius egy koporsóban fekvő csontvázra figyelmeztet három előkelőt. (A három élő és a három holt legendájából.)
- 105'—108', 156—160', 188' újabb bejegyzésű imádságok.
- 171'—181' litánia, melyben több szent neve ki van vakarva és más nevekkal helyettesítve.

HOFFMANN EDITH.